

УДК 37.013.42:347.471.8](045)

ДОБРОЧИННІ СТРУКТУРИ ЯК ДОДАТКОВІ РЕСУРСИ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Ревнюк Наталія, кандидатка педагогічних наук, доцентка, проректор з гуманітарних питань, доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
ORCID: 0000-0001-7140-094X
E-mail: nataliya.revnyuk@udpu.edu.ua

Колесніченко Микола, здобувач вищої освіти ОС «магістр» факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
E-mail: mykola.kolesnichenko@udpu.edu.ua

У статті розглянуто теоретичні характеристики доброчинності як засобу соціальної роботи. Проаналізовано зарубіжний досвід доброчинної роботи в соціумі. Визначено підходи до створення доброчинних структур як додаткових ресурсів для соціальної роботи.

З'ясовано, що сучасна доброчинність – це не лише добровільні безкорисливі пожертви від фізичних та юридичних осіб у вигляді матеріальної, фінансової чи організаційної допомоги, або об'єкт наукових досліджень. Це також ефективний інструмент для досягнення компромісу між бізнесом і суспільством, соціальними групами та іншими.

Ключові слова: доброчинність, благодійність, соціальна робота, структура, фонд, суспільство, соціально-економічні проблеми, підтримка, функції.

CHARITABLE STRUCTURES AS ADDITIONAL RESOURCES FOR SOCIAL WORK

Revniuk Nataliia, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Vice-Rector for Humanitarian Affairs, Associate Professor of Social Pedagogy and Social Work Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
ORCID: 0000-0001-7140-094X
E-mail: nataliya.revnyuk@udpu.edu.ua

Kolesnychenko Mykola, Master's degree student at the Faculty of Social and Psychological Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
E-mail: mykola.kolesnichenko@udpu.edu.ua

The article examines the theoretical characteristics of charity as a means of social work. Based on an analysis of the development of the issue in both domestic and foreign literature, it is demonstrated that societal attitudes towards charity have become a crucial factor in national unity when addressing crises in political, economic, military, social, medical, and transportation sectors. The approaches of researchers to the definitions of «charity» and «philanthropy» are analyzed.

The foreign experience of charitable work in society is reviewed. Approaches to creating charitable structures as additional resources for social work are identified.

It is clarified that modern charity is not only about voluntary, altruistic donations from individuals and organizations in the form of material, financial, or organizational assistance, nor is it merely an object of scientific research. It is also an effective tool for achieving compromise between business and society, social groups, and others.

It is proven that charitable organizations, along with the state, undertake the functions of implementing social policy. The features of the development of charity throughout history, which shape new social norms and organizational structures, are studied. Additionally, the functioning of charity in contemporary conditions, the adaptation of social institutions and individuals to its demands, and the political, economic, and socio-psychological mechanisms of charitable activities are analyzed.

It is found that the programs of charitable organizations are implemented through three main approaches: providing material support to members of the organization or beneficiaries; organizing mutual assistance and joint leisure activities; and creating institutions and services for support, such as educational, medical, rehabilitation, and social-pedagogical.

Keywords: *charity, philanthropy, social work, structure, fund, society, socio-economic problems, support, functions.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасне відродження доброчинності є відповіддю суспільства на соціально-економічні проблеми, які включають значне зuboжіння великої частини населення та ослаблення потенціалу держави. В Україні постала гостра потреба у пошуку шляхів виходу з соціально-економічної кризи та зменшення соціальної напруженості не тільки зусиллями держави, але й недержавними організаціями, зокрема доброчинними. Благодійні організації разом із державою беруть на себе функції реалізації соціальної політики. Тому важливо визначити їх роль у сучасній Україні. Це вимагає вивчення добродійності як історичного процесу, що формує нові соціальні норми та організаційні структури, а також аналізу її функціонування в сучасних умовах, адаптації соціальних інститутів та індивідів до її вимог, а також політико-економічних та соціально-психологічних механізмів доброчинної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми доброчинності, роль меценатів в створенні національної культури, наданні фінансової підтримки художникам, письменникам, музикантам, найбіднішим верствам населення знайшли відображення в дослідженнях істориків, мистецтвознавців, культурологів: В. Антоновича, М. Грушевського, М. Костомарова, Г. Сковороди, Г. Спенсера та ін.

Цей досвід цікавий перш за все з точки зору соціальної педагогіки, як явище суспільно корисної діяльності, що включає соціальні зв'язки на макро- і мікро- рівнях, взаємодії доброчинності з культурою, релігією, економікою, освітою; а також для створення соціальних передумов до появи і розгортання діяльності сучасних український меценатів.

Дослідженням доброчинності в умовах українського суспільства займаються Н. Борзова [3], О. Донік [4], С. Куц [5], Н. Савранська [11], Н. Сейко [12-13], О. Стрельнікова [15-17] та ін.

Сучасні дослідники благодійних інституцій в Україні, зокрема О. Безпалько, Ю. Галустян, А. Гулевська-Черниш [1], розглядаючи співробітництво органів влади та доброчинних організацій, окреслили основні фактори, що уповільнюють чи частково заважають реалізації такого співробітництва.

Метою статті є вивчення умов становлення та розвитку процесу доброчинності як соціального явища; структури доброчинності, виявлення основних тенденцій та напрямків її розвитку в Україні та закордоном в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Благодійні пожертви допомагають і підтримують людей. Швидкі зміни в економіці та суспільстві трансформували сферу благодійності. Особливості здійснення добродійної діяльності визначаються впливом певних тенденцій, серед яких зміни в державному управлінні, економічна модернізація та глобалізація, прогрес у технологіях. Це все дозволяє застосовувати нові шляхи комунікації, а також накопичення досвіду у сфері благодійності.

Для вирішення серйозних соціальних проблем в українському суспільстві необхідно не лише вдосконалювати систему соціального захисту країни, а й відроджувати та розвивати благодійництво різними організаціями, установами, спеціалізованими державними органами та особами. У період системної кризи діяльність благодійних організацій, спрямована на підтримку і розвиток соціальних ініціатив, стає особливо важливою.

На думку О. Стрельнікової, соціальний інститут добродійності в сучасному українському суспільстві перебуває в процесі модернізації. За останні роки добродійна діяльність, включаючи волонтерство, набрала значного поширення серед громадян. Масове залучення населення до такої діяльності та часткове вдосконалення законодавчого регулювання благодійності сприяли відродженню добродійності в сучасній Україні [17, с. 159].

Дослідження добродійності проводять фахівці різних наукових напрямків: історики, соціологи, психологи, філософи, культурологи, економісти та юристи [18]. Так, В. Николаєвський та В. Омельченко [8, с. 29] стверджують, що сьогодні благодійність як вид соціальної діяльності і як соціокультурний аспект реалізується через взаємодію благодійних організацій з державною владою і бізнесом та ін.

Термін «благодійність» активно почав використовуватися в 70-90-ті роки XIX століття, коли розвивалося громадське піклування як вид не тільки соціальної практики, але й науково-теоретичної думки. Благодійність як прояв філантропії (від грец. *filántropos* – людинолюбство) передбачала виявлення співчуття та щирої участі в житті хворих, немічних і потребуючих. Благодійна діяльність – це природний результат бажання людини приймати самостійні рішення і реалізовувати їх, створюючи організації, спрямовані на допомогу людям [2].

Суспільний розвиток впливав на зміст і трактування поняття «добродійна діяльність», яка змінювалася історично, разом зі зміною масштабів і форм добродійної практики. Ці зміни є об'єктивними, вони відображають певний історичний етап і зміну парадигм, що веде до появи нових моделей. Однак незмінним залишалася розуміння того, що іноді різні негаразди впливають на людину, і вона не завжди може самостійно їх подолати, особливо коли турбота держави не завжди доходить до кожного в потрібний момент. Тому так необхідна благодійна допомога від тих, хто може добровільно її надати.

В. Омельченко розглядає добродійність як «...безкорисливу діяльність, що не спрямована на отримання прибутку або зворотної послуги, має організований та масовий характер і переслідує суспільно значимі цілі» [9, с. 48]. Т. Лазанська визначає добродійність як «...вияв цілеспрямованої уваги до людей, які з різних причин не можуть власними силами забезпечити собі мінімальні умови для існування на відповідному загальному рівні цивілізованості суспільства, та надання їм посиленої допомоги у збереженні й організації своєї життєдіяльності, а також матеріальної і духовної підтримки» [6].

Вивчаючи цю проблему у вітчизняній науковій літературі, доцільно звернути увагу на визначення доброчинності, запропоноване О. Стрельніковою [16, с. 53]. Вона трактує доброчинність як емоційно забарвлену дію або діяльність, спрямовану на творення, яка здійснюється «добровільно та безкорисливо особами чи організаціями» [16, с. 53]. Доброчинність підтримує людей, які не можуть самотійно себе утримувати.

За твердженням Г. Махоріна, благодійництво допомагало пом'якшувати соціальні суперечності, гармонізувати суспільні відносини та сприяти стабільності в суспільстві [7].

Ми підтримуємо думку В. Ніколаєвського та В. Омельченко [8, с. 28], що доброчинність у наш час є не лише добровільною безкорисливою пожертвою, не лише предметом наукових досліджень, але й ефективним інструментом для пошуку компромісу між бізнесом і суспільством; соціальними групами тощо.

Молода сучасна українська система доброчинності будує свою роботу не лише з урахуванням історичного досвіду, але й спираючись на досвід організації зарубіжних систем соціального захисту, особливо тих доброчинних організацій, які найбільше характеризують рівень цивілізованості у вирішенні цих питань.

У більшості країн благодійні організації відносяться до установ некомерційного характеру. Існують різні класифікації некомерційних організацій: за джерелами доходу; за програмними цілями діяльності; за способом управління.

Діяльність доброчинних організацій у деяких країнах регулюється нормами Конституції та Цивільного кодексу (наприклад, у Бразилії, Німеччині, Угорщині, Іспанії, Швейцарії та Японії). У США і Канаді цю діяльність контролює податковий механізм. Лише в деяких країнах прийняті спеціальні закони, такі як Закон про благодійні організації в Англії (1960), Австралійський федеральний закон про благодійні організації та фонди (1974), Закон про фонди в Польщі (1984), Фінляндії (1933) і Швеції (1929) [19].

Аналіз різних законодавчих актів дозволяє виокремити кілька загально визнаних видів доброчинної діяльності: допомога бідним і незахищеним верствам населення, включаючи допомогу жертвам стихійних лих і біженцям; розвиток і підтримка освіти, культури, охорони здоров'я, включаючи наукові дослідження; підтримка релігії; діяльність, що розглядається законом як благодійна, зокрема допомога країнам, що розвиваються, захист тварин, охорона навколишнього середовища, захист прав споживачів, підтримка спортивних і культурних заходів, а також сприяння розвитку промисловості та комерції.

Сучасна світова система організації благодійності є складним, багатофункціональним і багатоплановим комплексом, що включає нормативно-правову базу, соціальну діяльність держави, громадських організацій, церков, освітніх установ та соціальних педагогів.

Н. Сейко аналізує систему доброчинності через кілька основних контекстів: за формою прояву доброчинності; за формою організації; за соціально-психологічними аспектами; за типом використаних засобів соціального захисту; за тривалістю залучення доброчинного потенціалу; за територіальним охопленням; за територіальним принципом [14].

В Україні найбільш поширеними формами благодійності є фонди, товариства та установи. Основна мета таких структур – не отримання прибутку та його розподіл серед засновників, членів керівництва або працівників, а надання допомоги. Благодійна організація може бути створена у вигляді благодійного товариства,

установи чи фонду відповідно до норм цього Закону та інших нормативних актів України.

Програми благодійних організацій реалізуються через три основні підходи: надання матеріальної підтримки членам організації або підопічним; організацію взаємодопомоги та спільного дозвілля; створення установ і служб для підтримки, таких як освітні, медичні, реабілітаційні та соціально-педагогічні [10].

Благодійність в сучасному українському суспільстві є важливою лише для тих, хто її потребує. Ті, хто міг би займатися благодійною діяльністю, часто не готові до цього через різні причини, головною з яких, на наш погляд, є відсутність відповідного виховання. Зміни в умовах життя в Україні, економічні, політичні та соціальні трансформації ведуть до змін у масовій свідомості та економічній поведінці населення, а також до відмови від старих цінностей і сприйняття нових.

У процесі дослідження встановили, що для людей, які потребують соціального захисту, ключовим аспектом є соціально-економічна адаптація. Одним з критеріїв класифікації методів соціально-економічної адаптації через благодійність є використання особистих або сторонніх ресурсів для забезпечення життєвих потреб.

Для суспільства сьогодні надзвичайно важливо розуміти, якими методами його члени забезпечують себе: за рахунок особистих ресурсів чи ресурсів суспільства, інших людей або держави. У контексті адаптації та соціалізації особистості самостійне забезпечення представляє «позитивну» форму, яка сприяє самореалізації індивіда. Водночас використання чужих ресурсів вказує на «негативну» соціалізацію та адаптацію особистості. Тому благодійність має бути обережною, надаючи можливість людині навчитися використовувати власні ресурси і не звикати до системи допомоги. Якщо благодійність призводить до формування утриманських настроїв у людей, вона не може виконувати функцію соціального захисту. У такому випадку вона позбавляє людину можливості самостійно організувати своє майбутнє без сторонньої допомоги.

Варто звернути увагу на два типи «негативної» адаптації, що характеризуються переважним використанням чужих ресурсів: соціально-економічну залежність або «соціальне утриманство» та соціальний паразитизм.

Як і будь-яке соціальне явище, благодійність виконує певні функції в суспільстві. Комунікативна функція полягає в створенні умов для обміну інформацією між суб'єктами і об'єктами благодійної діяльності. Культурні установи та просвітницькі організації, що створюються за підтримки благодійників, сприяють зближенню високої, народної та масової культур. Благодійність також відіграє роль у формуванні соціальної свідомості. Музеї, театри та виставки, що підтримуються добродійними структурами, значно впливають на соціально-культурний ландшафт, сприяючи формуванню соціальної свідомості, ціннісних орієнтацій та готовності до сприйняття інновацій у різних сферах життя сучасного суспільства.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. На нашу думку, функція соціального захисту є найважливішою у сфері благодійності. Процеси соціальної та політичної модернізації, що відбуваються в світовій спільноті, визначають подальший розвиток українського суспільства і залучають нові сили та ресурси для відновлення ключових соціальних інститутів, зокрема благодійності.

Основні умови та напрямки розвитку благодійності включають: формування громадянського суспільства в країні; створення ситуації, коли благодійність стане центром громадянського суспільства; розробка єдиного законодавства для благодійності та благодійних організацій з метою створення єдиного правового

простору; впровадження системи координації благодійної діяльності в соціумі; забезпечення доступу до міжнародного досвіду, обмін інформацією та розвиток міжнародних контактів у сфері благодійності і гуманітарної допомоги.

Вважаємо, що для розвитку соціальної благодійності недостатньо обмежуватися тільки матеріальною допомогою. Якщо допомога не підтримується громадською думкою та зв'язками, вона виглядає як подачка і приносить більше проблем, ніж користі. Практична участь організаторів благодійної діяльності має стати основним елементом у процесі соціалізації особистості, роблячи благодійні акції не лише джерелом матеріальної вигоди для окремих осіб, а явищем, що заслуговує схвалення з боку як отримувачів допомоги, так і всього суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Благодійні інституції України: сучасний стан та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження). Київ: Книга плюс, 2008. 120 с.
2. Благодійність в поняттях і термінах. URL: <https://www.mriyuzhiti.com/uk/terminology>.
3. Борзова Н. Благодійність та благодія: різноманітність практик реалізації особистого служіння. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Київ: НПУ ім. М. Драгоманова, 2006. Вип. 8 (21). С. 126–132.
4. Донік О. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.). *Український історичний журнал*. 2005. № 4. С. 159–177. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2005_4_159.
5. Куц С. Українська філантропія: традиції і реалії: аналітичний огляд. Київ: Асоціація Бостон-Київ, 1997. 29 с.
6. Лазанська Т. Добročинність, благодійництво. *Енциклопедія освіти України: у 10 т.* Київ: Наук. думка, 2004. Т. 2. С. 423.
7. Махорін Г. Благодійницька діяльність у XIX – на початку XX століття. *Література та культура Полісся*. Вип. 21. Ніжин, 2002. С. 307–312.
8. Ніколаєвський В., Омельченко В. Добročинність у ретро (перспективі): огляд теоретичних та емпіричних напрямів дослідження у сучасній літературі. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. 2014. № 1142. Вип. 52. С. 27–37.
9. Ніколаєвський В., Омельченко В. Добročинність як соціальний феномен та соціальна проблема українського суспільства. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 726–727. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. С. 42–50.
10. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.
11. Савранська Н. Етико-філософський аналіз благодійності : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.07 «Етика». Київ, 2008. 13 с.
12. Сейко Н. Добročинність поляків у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст.): Київський учбовий округ: монографія. Житомир: Полісся, 2007. 320 с.
13. Сейко Н. Добročинність як етична й науково-педагогічна категорія. *Шлях освіти*. Київ: Педагогічна преса, 2004. №2. С. 9–14.
14. Сейко Н. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у XIX – початку XX століття: Монографія. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-тет, 2002. 178 с.
15. Стрельнікова О. Добročинність у дзеркалі засобів масової інформації. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління*: зб. наук. праць ДонДУУ. Донецьк: ДонДУУ, Східний видавничий дім, 2009. С. 287–292.
16. Стрельнікова О. Основні підходи до визначення поняття «добročинність». *Наукові праці*. Т. 177. Вип. 165. Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. С. 51–53.
17. Стрельнікова О. Суб'єкти та форми надання добročинної допомоги в сучасній Україні. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2015. С. 158–166.

18. Чепурнов В., Ярема В. Благодійництво як пріоритетна форма некомерційної господарської діяльності: монографія. Ужгород: КП «Ужгор. міська друк.», 2008. 144 с.
19. Bekkers R. Giving and Volunteering in the Netherlands: Sociological and Psychological Perspectives: Ph.D. dissertation, Department of Sociology. Utrecht: Utrecht University, 2006.

REFERENCES

1. Blahodiini instytuttsii Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku (za rezultatamy sotsiolohichnoho doslidzhennia) (2008). Kyiv: Knyha plius [in Ukrainian].
2. Blahodiinist v poniattiakh i terminakh. URL: <https://www.mriyuzhiti.com/uk/terminology> [in Ukrainian].
3. Borzova, N. (2006). Blahodiinist ta blahodiia: riznomanitnist praktyk realizatsii osobystoho sluzhinnia. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Kyiv: NPU im. M. Drahomanova, 8 (21), 126–132 [in Ukrainian].
4. Donik, O. (2005). Blahodiinist v Ukraini (XIX – pochatok XX st.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 159–177. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2005_4_159 [in Ukrainian].
5. Kuts, S. (1997). Ukrainska filantropiia: tradytsii i realii: analitychnyi ohliad. K.: Asotsiatsiia Boston-Kyiv [in Ukrainian].
6. Lazanska, T. (2004). Dobrochynnist, blahodiinytstvo. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t.* Kyiv: Nauk. dumka., T. 2. S. 423. [in Ukrainian].
7. Makhorin, H. (2002). Blahodiinytska diialnist u XIX – na pochatku XX stolittia. *Literatura ta kultura Polissia*, 21, 307–312 [in Ukrainian].
8. Nikolaievskiy, V., Omelchenko, V. (2014). Dobrochynnist u retro (perspektyvi): ohliad teoretychnykh ta empiyrychnykh napriamiv doslidzhennia u suchasni literaturi. *Visnyk KhNU im. V. N. Karazina*, 1142, 52, 27–37 [in Ukrainian].
9. Omelchenko, V. (2014). Dobrochynnist yak sotsialnyi fenomen ta sotsialna problema ukraïnskoho suspilstva. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, 726–727, 42–50. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t [in Ukrainian].
10. Pro blahodiynu diyalnist ta blahodiyni orhanizatsiyi: Zakon Ukrayiny vid 5 lypnya 2012 roku № 5073-VI (zi zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> [in Ukrainian].
11. Savranska, N. (2008). Etyko-filosofskiy analiz blahodiinost i: avtoref. dys.... kand. filosof. Nauk : 09.00.07. «Etyka». Kyiv [in Ukrainian].
12. Seiko, N. (2007). Dobrochynnist poliaktiv u sferi osvity Ukrainy (KhIKh – poch. KhKh st.): Kyivskiy uchbovyi okruh: monohrafiia. Zhytomyr: Polissia [in Ukrainian].
13. Seiko, N. (2004). Dobrochynnist yak etychna y naukovopedahohichna katehoriia. *Shliakh osvity*, 2, 9–14 [in Ukrainian].
14. Seiko, N. (2002). Polske shkilnytstvo na Volyni-Zhytomyrshchyni u XIX – pochatku XX stolittia: monohrafiia. Zhytomyr: Zhytomyr.dерzh. ped. un-tet [in Ukrainian].
15. Strelnikova, O. (2009). Dobrochynnist u dzerkali zasobiv masovoi informatsii. *Suchasni suspilni problemy u vymiri sotsiolohii upravlinnia*, 287–292. [in Ukrainian].
16. Strelnikova, O. (2012). Osnovni pidkhody do vyznachennia poniattia «dobrochynnist». *Naukovi pratsi*, 165, 51–53 [in Ukrainian].
17. Strelnikova, O. (2015). Sub'iekty ta formy nadannia dobrochynnoi dopomohy v suchasni Ukraini. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiolohichni nauky, kulturolohichni nauky*, 158–166 [in Ukrainian].
18. Chepurnov, V., Yarema, V. (2008). Blahodiinytstvo yak priorytetna forma nekomertsiinoini hospodarskoi diialnosti: monohrafiia. Uzhhorod: KP «Uzhhor. miska dрук.» [in Ukrainian].
19. Bekkers, R. (2006). Giving and Volunteering in the Netherlands: Sociological and Psychological Perspectives: Ph.D. dissertation, Department of Sociology. Utrecht: Utrecht University.